
TÁJÉKOZÓDÁS

ILONSZKI GABRIELLA

A politikatudomány múltja és jelene Nagy-Britanniában¹

A brit politikatudomány sajátos helyzetben van a többi európai ország politikatudományához képest, több értelemben is. Az ok egyrészt nyelvi háttere, hiszen első megközelítésben nehéz elkülöníteni egymástól az angolszász publikációkat, csak alaposabb betekintés után derül ki, hogy melyik a brit és mondjuk melyik az ausztrál vagy az amerikai hátterű. Így viszonya az amerikai, valamint a „fehér” Commonwealth-országok politikatudományához az egyik fontos kérdés napjainkban is. Jelentős volt a brit befolyás az angolszász egyetemek alapításánál, majd a személyi kirajzás és a befogadás, illetve a visszatérés folyamatai határozták meg a kapcsolatokat. A politikatudomány kezdetei óta megfigyelhetők az angolszász világ megtermékenyítő kölcsönhatásai, most is nagy a belső mozgás, a szakma fiatal és idősebb művelői is kipróbálják magukat az angol nyelvterület különböző országaiban, és bár kétségtelenül az Egyesült Államok az egyik legfontosabb célpont, a természetes mozgás nemcsak abba az irányba mutat.²

A brit politikatudomány helyzetének másik sajátossága abból következik, hogy a brit „tradíció”, a világban hosszú távon sikeresnek tűnő és stabil politikai intézményrendszer szinte átsugárzott a brit politikatudományra és minta volt az „újabb” iskolák számára. Bár ez a minta-jelleg alaposan megtépződött az utóbbi évtizedekben, más szempontok alapján ugyan, de a brit politikatudomány domináns volta,³ legalábbis az európai mezőnyben, a mai napig megkérdőjelezhetetlen.

A táguló és politikai értelemben is sokszínűbbé váló világ befolyásai ellenére a brit politikatudomány megőrizte befelé forduló voltát, s ez már a harmadik jellegzetességre hívja fel a figyelmünket, amennyiben európai mércével mérve hatalmas „termést” mutat föl elsősorban saját belső viszonyainak feltárásában: évente kb. 150 kötet jelenik meg az

Egyesült Királyságban Nagy-Britannia jelenlegi (értsd második világháború utáni) politikai folyamatairól. A brit politikatudomány elemzéseiben, útkeresésében mindig is elsősorban önmagára figyelt. Kevés olyan politológust „szült”, aki rendszerező kutatások vagy más régiók folyamatainak vizsgálata alapján alkotott volna összehasonlító igényű nagy elméleteket egy Duverger, Stein Rokkan vagy Juan Linz mintájára, hogy az utóbbi évtizedek meghatározó jelentőségű szakemberei közül említsünk különböző országokból és korszakokból valókat. Ennek ellenére nem mondhatjuk, hogy a komparatiztika területe hiányozna a brit politikatudományból, hiszen a klasszikusok közül például G. D. H. Cole (Cole 1934) és S. E. Finer (Finer 1970) a maguk idejében kiváló komparativisták voltak, a jelen kutatói közül pedig ide kívánkozik Richard Rose, Jean Blondel és Peter Mair neve, akik ugyan britnek számítanak, de amerikai, francia, illetve ír gyökereik és nemzetközi mozgásuk egyben megerősítik, amit fentebb a „brit” jelleg ambivalenciájáról mondtunk.⁴

További általános vagy általánosnak vélt jellegzetességek felsorolása helyett térjünk át a módszeresebb feltárássra, amit a nagy volumen, a dominancia és az angolszász kölcsönhatások ellenére talán megkönnyít az, hogy stílusosan nemcsak a politikai rendszer, hanem e tudományterület is erős folytonosságokkal, de az új kihívásokra pragmatikus gyakorlatiassággal reagálva, nagy fordulópontok nélkül élte a maga életét az utóbbi évszázadban.

A POLITIKATUDOMÁNY FEJLŐDÉSE A TRADÍCIÓK VONZÁSÁBAN

Nagy-Britannia esetében igazán nehéz meghatározni, hogy mivel és mikor kezdődik a politikatudomány művelése. A politikáról való gondolkodás hamar modern fogalmi keretbe kerül, ami természetes, hiszen a modern politikai intézmények is korán kialakulnak. A mai napig érvényesen idézik a kutatók első helye Burke-öt vagy John Stuart Millt, ha a képvisellel akarnak foglalkozni (Burke 1871; Mill 1962). Burke 1780-as években fogant eszméje a képviselői felelősségről és önállóságról ma is aktuális, Mill pedig száz évvel később a demokrácia táguló intézményei között fogalmazta meg aggodalmait a tömeg és az elit viszonyáról, a kisebbségek védelméről, és tett konkrét javaslatokat az arányos képviselet, valamint a plurális választójog ügyében.

A politika viszonyainak nem filozófikus igényű, hanem a folyamatokra, az *intézmények működésére* összpontosító leírása és az elemzések gyakorlati *politikai „alkalmazása”* a brit politikatudomány megalapozóinak fő törekvése volt, és ez a hagyomány ma is eleven. A brit gyarmatbirodalom és természetesen az anyaország kormányzása szinte megkövetelte, hogy irányítói tisztában legyenek a korábbi politikai tapasztalatokkal, valamint az intézmények működésével, és a formálódó politikatudomány ezt a háttérrel és tudásanyagot szolgáltatotta számukra.

Olyan helyeken mint például a Hayleybury public school, a gyarmatok közhivatalnokait képezték. E terület ekkor még természetesen nem szerepelt külön politikatudomány címszó alatt, hanem a közigazgatási és jogi ismeretek vagy éppen az alkotmánytan keretében mutatták be a politika viszonyait. Egyetemi szinten az 1870-es években Oxfordban kezdődött a politikatudomány oktatása. Oxfordhoz 1895-ben csatlakozik a London School of Economics (ma már London School of Economics and Political Science), amelyet Sidney és Beatrice Webb alapított, s amelynek hatása azóta is óriási.⁵ Ekkortól datálódik az a hagyomány, hogy a politikatudomány és a közigazgatás (public administration) társtudományokként egymás mellett működnek, sokszor egy tanszéken belül. A londoni politikatudományi tanszék első professzora Graham Wallace lett, aki az intézmények bemutatására koncentráló korban szokatlan pszichológiai megközelítéssel igyekezett feltárni az emberek politikai viselkedésének okait. A befolyásoló tényezők között az irracionális elemek túlsúlyát látta s emiatt vallotta az intézményeken túlmutató, módszeresebb politikai vizsgálatok szükségességét (Wallace 1908). Említésre méltó „politikai karrierje” is, hiszen sokáig a Fabiánus Társaság egyik vezetője volt Sidney Webb társaságában, majd 1904-ben elhagyta az antiliberális politikai megoldásokkal kacérkodó szervezetet. Egyébként, bár a brit politikatudomány közvetlenül általában nem politizál, mégis a londoni tanszék élén a politikát odahagyó liberális Wallace után mindig politikailag markáns szereplők következtek: az 1930-as évektől a szocialista Harold Laski, majd 1950-től a Laskit felváltó konzervatív Oakeshott, hogy csak a klasszikusokat említsük. Az LSE volt az első és máig az egyik legfontosabb hely a közigazgatási ismeretek oktatására, de általában a kis létszámú és kutatási profilú tanszékek nem oldhatták meg teljes egészében a politikába, közigazgatásba belépők képzését, hiszen hatalmas bürokráciára volt szükség a gyarmatbirodalomba exportált politikai intézmények fenntartására és a hazai intézményrendszer korszerűsítésére. Napjainkra az ilyen jellegű munkaerőpiaci igényeket nagyjából önálló közigazgatási tanszékek elégítik ki, egyébként pedig változatlanul a politikatudományon belüli közigazgatástan és új fejleményként a *public policy* (közpolitika) oktatása vállalja magára.

Visszatérve a kezdetekhez, megállapíthatjuk, hogy ekkor a brit politikatudományi oktatás az angolszász világra koncentrált, és mivel kapcsolódott a politikai intézmények „exportjához” és működtetéséhez, vizsgálódásainak tágabb tere is adott volt. A kor jellegzetes tárgyai a következők: *a)* politikai gondolkodás; *b)* politikai intézménytörténet; *c)* alkotmányjog; *d)* a Commonwealth politikai intézményei (többnyire az USA-t is beleértve); és *e)* közigazgatástan.

Egyik jellegzetes vonása volt ennek az időszaknak, ahogy maguk a britek mondják „*self congratulatory*” jellege, vagyis az, hogy a westminsteri intézményrendszert tökéletesnek, mintának és követendőnek írták le. Ez hatotta át a Commonwealth-tanulmányokat éppúgy, mint a saját „belső” vizsgálatokat. Ahogy már említettük, ebben az időszakban exportálják

Ausztrália, Kanada, Dél-Afrika, Új-Zéland egyetemeire a struktúrát, az intézményrendszert és magukat a tantárgyakat is. Európára alig figyelnek, az európai rivális nemzetek politikai gyakorlata mindig valamilyen elfajulásként jelenik meg, mint a francia rebelliók vagy a német gyakorlati szélsőségekbe torkolló teoretizálás.

Amikor a történész Macaulay „*that noble science of politics*”-ról írt, lényegében ezt a megközelítést és politikai tradíciót hangsúlyozta. Századunk közepéig elevenen élt az az iskola, amely induktív módszerrel, esetek és intézmények leírásával és a politikai rendszer pozitív tradícióit hangsúlyozva foglalkozott a politikai viszonyokkal és így akart mintát adni a gyakorlatnak.

Egyes vélemények szerint az első világháborút követően az Egyesült Államokban születik a politikatudomány, s ezt a látszatot az intézményesültség tényleg fantasztikus sikerei keltik egy olyan időszokról, amikor Európa politikatudománya még mindig nem több, mint individuális gondolkodók és periférikus intézmények együttese. Pedig nem lehet megtagadni a politikatudomány megalapozói címét olyan szerzőktől, akik a politikai rendszer viszonyainak és egyes intézményeinek szisztematikus vizsgálatát végezték el. A korai időszak meghatározó és máig ható szerzői közül ilyen volt Walter Bagehot és A. V. Dicey. Bagehot (Bagehot 1990) a brit alkotmány „titkát” akarta megfejteni. Összehasonlítását az amerikai elnöki rendszerrel a szempontok olyan gazdagsága alapján végzi, amely a mai napig is lefegyverző. A parlamentarizmus és a kabinet rendszerű kormányzás előnyei nemcsak a politikai stabilitásban és hatékonyságban mutatkoznak meg, hanem (és ezzel megelőlegezi a 100 évvel későbbi kutatásokat) a kulturális feltételrendszerből és a nemzeti sajátosságokból is következnek. Az alkotmányjogász Dicey művei közül a *Law and Public Opinion* a legfontosabb (Dicey 1926). A jog uralma és a hatalom természetes korlátozottsága az egyik alapvetése a brit politikai rendszernek, és Dicey ebben a feltételrendszerben mutatja be a politikai vélekedések politikai erővé válását a liberalizmustól a kollektívizmus felé vezető úton (közvéleménynek azokat a nézeteket tartva, amelyek politikai befolyásra tesznek szert). Rámutat ennek a folyamatnak a véletlenszerűségeire is, hiszen a politikai vélekedések lényegi különbségei nem feltétlenül és nem egyértelműen fordítódnak le politikai pártokra.

A politikáról való gondolkodásnak Nagy-Britanniában van egy olyan eleme, amely erősen hatott a politikatudomány művelőire minden korszakban. Különböző szerzőknél más és más köntösbe öltöztetve mutatkozott meg ez a tradíció, lényege, úgy vélem, mégis azonos: hajlam az *eszmék és a politikai gyakorlat elválasztására*. Ezt a megosztottságot „fedez fel” Bagehot már említett, 1867-ben írt művében, amikor a brit politikai berendezkedés két tartópilléréről ír, az egyik részt „*dignified*”, a másikat „*efficient*” elemnek nevezve⁶ (Bagehot 1990: 61). Minden rendszernek szüksége van arra, hogy a szinte isteni legitimációs forrású magasabb politikai régiók elkülönüljenek a gyakorlati, mindennapi politika egyszerű működésétől. Ez biztonságot jelent, egyszerűbbé és

tényleg hatékonyabbá teszi a kormányzást. Hasonlóképpen ezt a gondolatot fogalmazza meg egy értékelésben R. N. Berki (Berki 1986). Szerinte a „public” és a „private” szférája különül el a brit gondolkodásban, előbbin értve a magaspolitikát és a politikáról való gondolkodást, utóbbin pedig az érdekek motiválta politikai gyakorlatot. Ez a magyarázata annak, hogy — mint ahogy már említettük — századunk közepéig, vagyis a brit politikatudomány kezdetei után kb. nyolc évtizedig uralkodó maradhatott az a szemlélet, amely az alkotmányos konstrukció leírására szorítkozott, figyelmen kívül hagyva a politika gazdag „külső” világát (erre példa Birch 1964). Talán ez az oka annak is, hogy miért van olyan súlya a brit politikaelméletben a *normatív politikaelméletnek*: a politikai eszmék olyan ideálként jelentek meg, amelyeket a politikai gyakorlatban is érvényesíteni kell, illetve a politikai gyakorlat elvi igazolását keresték az eszmék között (Miller 1990).

Ez a megosztott tradíció más szerzőknél az idealizmus, illetve a realizmus kettősségeként jelenik meg (Gamble 1990: 409). Az előbbi megközelítés hívei szerint az eszmék adják a politikai cselekvés és a politikai intézmények működésének alapját, így a politika nem más, mint az eszmék és az intézmények kölcsönhatása; a realisták viszont a konkrét politikai gyakorlatot és annak érdekalapú hátterét állítják a politikai vizsgálat középpontjába. De lényegében ebben a felosztásban is a public és a private elválasztottsága bukkan fel, hiszen az elkülönült („high” vagy „dignified”) politika, illetve a konkrét politikai mozgások („efficient” vagy „policy” részek) előtérbe állítása nem idealizmus vagy realizmus kérdése, hanem sokszor inkább kétféle megközelítést jelöl, a kettős brit tradíció egyes elemeit. Az egyik a leíró jellegű, a tradíciók iránti pozitív azonosulásból táplálkozó politikatudományi iskola, a másik a keményebb, korábban a szociológiai elemeket, utóbb pedig a public policy elemeket integráló vonulat. Hozzátehetjük, hogy ugyan nem tökéletes átfedéssel, de felidézi ez a kettősség a brit politikatudomány klasszikusainak metodológiai kettősségét is (az újabb szerzőknél ugyan ez elmosódni látszik): egyrészt a ragyogó esszé stílust (Laski, Crick) és a nem kevésbé élvezetes precíz szociológiai megközelítést (Wallace).

A politikai tradíció politikatudományi hatásáról szólva nem hagyható figyelmen kívül Greenleaf és Beer munkássága, utóbbié a politikatudomány fejlődésének korszakolása szempontjából is fontos. (Greenleaf 1983; Beer 1965). Beer a régi tory politika, a régi whig politika, a liberális politika, a radikális politika, valamint a *kollektivistista* korszak politikai hagyományait sorolja fel, s a politikatudomány alakulásában az utóbbi három: a múlt század utolsó fele, századunk első évtizedei, végül a második világháború utáni időszak jelentettek egy-egy periódust. A liberális és radikális korszak között erős folytonosság érvényesült a politikatudományban: elsősorban az intézményi–alkotmányos berendezkedésre koncentrálnak elemzések domináltak. A két szakasz közötti különbség főleg abban volt, hogy a rendszer kritikussai szaporodtak, gondoljunk például Laski-ra (Laski 1933), akinek a Munkáspárt végre-

hajtóbizottsági tagjaként nem kis szerepe volt abban, hogy Churchillékre baloldali politikai és társadalmi nyomás nehezedett már a háború alatt, ami aztán előkészítette a háború utáni baloldali fordulatot. Ez a kollektivista irány politikailag a középutas kompromisszumok⁷, a Disraeli által megálmodott „one nation” gondolathoz való visszatérés időszaka lett, a politikatudományban pedig a korszak vége felé kezdődik a nagy nyitás, nevezzük így: a realista vonulat. Beer csaknem két évtizeddel később megírta a brit politikai tradíció „legújabb folytatását”, amely a politikai rendszer vonatkozásában a fragmentálódás és a csoportpolitika kétes diadalát jelenti, hozzátehetjük, hogy a politikatudomány szempontjából viszont egy nagyon sikeres és egyre sokarcúbbá váló hivatás kibontakozásának idejét (Beer 1982).

Ezzel lényegében ki is jelöltük a brit politikatudomány viszonylag jól elkülöníthető szakaszait: *a*) a *liberális-konstitucionalista* (kb. 1870–1920); *b*) a *radikális-konstitucionalista* (kb. 1920–1945); *c*) a *kollektivistata-realista* (kb. 1945–1960-as évek közepe); és *d*) a *plurális-realista* (1960-as évek közepétől napjainkig tartó) periódusokat, s ez alapján joggal lehet az a következtetésünk, hogy a brit politikatudomány a politikai rendszerrel szoros összefüggésben fejlődött (bár olykor előreszaladva és megérezve egy-egy új trendet), és meglepően világosnak látszanak a tudománytörténeti törésvonalak. Következtetésünkben azonban óvatosságra int, hogy a harmadik korszak befejeződésében és a legújabb kibontakozásában óriási szerepe volt (hozzátehetjük, hogy nem csupán Nagy-Britanniában) a politikatudomány amerikanizálódásának, aminek nyomán egészen új szempontok kerültek be a politikai elemzésekbe, és a módszerek is gazdagodtak.

A fordulat, ahogy láttuk, belülről is indult: a normatív alkotmányjogi szemléletet meghaladó, új kérdéseket előtérbe állító művek születtek. McKenzie-nek a politikai pártokkal foglalkozó műve volt a fordulópont. (McKenzie 1963). A pártok belső szervezetének és működésének leírása nyomán arra a következtetésre jutott, hogy a pártok között alapvető hasonlóságok vannak, s ideológiai vagy éppen fennem hirdetett morális alapállásuk elhanyagolható működésük szempontjából. Nem véletlen ez a konklúzió az adott időszakban, s jelentősége, hogy visszanyúl a századelő pártszociológiai felvetéseihez, elsősorban Michelshez. Itt jegyezzük meg, hogy ezt az ötvenes évek végi „első relevációt” a hetvenes évtizedben követte egy újabb nagy vita a pártokról, amelynek szereplői Finer (1975) és Rose (1982) voltak. Finer szerint a pártok rövid távú ideológiai motívumok alapján cselekszenek, és az intézményi háttér ezt csak erősíti, míg Rose szerint a hatalom kényszerpályáján mozognak, s nem hordozzák mindazokat az alternatívákat, melyeket programjaik alapján feltételezhetnénk. Az ötvenes évek második felében McKenzie írásán kívül még egy mű hatott hasonlóképpen. A politika addig ismeretlen világába, az érdekszervezetek és nyomást gyakorló csoportok döntéseket befolyásoló világába kalauzolt Finer (1958), egy olyan területre, amit korábban nem is tekintettek politikainak, hiszen az alkotmányos berendezkedésként értelmezett politikán kívül volt.

A szervezeti fejlődés szempontjából is említést érdemel, hogy 1950-ben megalakítják a *Political Studies Association*nt, a brit politikatudományi társaságot. A körülmények baljós volta ellenére (a találkozót második napján váratlanul elhunyt Laski) a társaság mindmáig a politikatudománnyal foglalkozók legfontosabb szervezete. Egyébként a szűk körben lefolytatott tanácskozás legfőbb konklúziója maga a névválasztás lett, amivel egy nagyon határozott irányvonalat és attitűdöt kívántak kifejezni: a divatosabb (és amerikaibb) political science ellenében olyan szakmát „képzelték el”, amely a kézműves tisztességével és precizitásával dolgozik, elemzéseiben nem tudományoskodik, először tanulmányoz és utána bemutatja művét. Azt a politikafelfogást, illetve a politikai vizsgálódás olyan felfogását tükrözte ez, amit ugyan néhány évvel később, de nagyon világosan fogalmazott meg Bernard Crick (1969: 55): „Politics is not, then, a grasping for the ideal; but neither is it a freezing of tradition. It is an activity- lively, adaptive, flexible, and conciliatory. Politics is the way in which free societies are governed.”⁸

Az egyetemen a politikatudománnyal foglalkozó tanszékek elnevezése azóta is kifejezi a fő profilt. A tanszékek elnevezése a Politics, Political Studies, Government, Political Science and Public Administration és Public Policy, ritkábban az International Studies, illetve a Political and Economic Studies között oszlik meg. A név háttérben természetesen tartalmi problémák húzódnak (nem szólva itt arról, hogy sokszor a belső egyetemi erőviszonyok döntenek el, hogy valamely tanszék mekkora területet kap meg a határterület diszciplínái közül). A tartalmi kérdések közül talán az a legfontosabb, hogy mi legyen a politikatudomány viszonya az igazgatási diszciplínákhoz és mennyire legyen elméleti vagy gyakorlati.

Ne feledjük, hogy a jelzett időszakban a szakma bázisa még mindig csekély. Előbb az ötvenes években Manchester, Keele, Durham, Leicester, Liverpool „csatlakozik”, majd ezt követően tör be tömegesen a politikatudomány a többnyire új alapítású egyetemekre. Mind szervezetenként, mind tartalmilag fordul az az időszak, a nagy áttörést azonban az amerikai hatás okozza.

A BRIT POLITIKATUDOMÁNY AMERIKANIZÁLÓDÁSA

Az alcímet több értelemben használhatjuk. Jelenti a) az amerikai politikatudomány felől érkező tényleges hatásokat, b) a brit politikatudomány alapvető dinamizálódását, növekedését, és c) az anyagivá válását, abszolút materializálódását, ami a politikai környezetből is következik. Az Amerikából érkező behaviorista forradalom nem maradt hatás nélkül Nagy-Britanniában sem. Hogy valójában milyen tartalommal, arra érdemes ismét idézni Cricket (1969: 191–192), aki szerint a brit változat leszűkül annak vizsgálatára, hogy mit csinálnak és hogyan viselkednek az emberek a politikában. Kétségtávol ekkor sem születnek nagy elméleti igényű alapvetések, és mondhatnánk, hogy valamiféle

„leegyszerűsített” behaviorizmus terjed el. Ezenkívül az új iskola nem kis ellenállásba is ütközik, ami nem meglepő a brit hagyományok ismeretében: a természettudományos precizításra törekvő, olykor matematizáló, modelleket építő új politikatudományi megközelítés sokaknak nem tetszik. Az „abstract safety and certainty of pseudo-science” (Crick 1982: 248), ami az amerikai politikatudományból árad, megcsúfolása a művészetként vagy akár a tisztességes és alázatos kézművesmunkaként tételezett brit politikatudománynak. Az amerikai hatás mégis feltartóztat-hatatlan.

Ennek nyomán az 1960-as évektől kezdik szisztematikusan vizsgálni a választásokat és a választói magatartást. Szakmai körökben gondot okozott, hogy mind az ehhez szükséges pénzeket, mind pedig a „végeredményt” egyes csoportok monopolizálják (Dunleavy 1990). 1959-től napjainkig három nagy kutatócsoport foglalkozott a területtel, az első időben a michigani iskola mintáját követő Butler–Stokes (1969) szerzőpáros, majd az essexi egyetem kutatói (Sarlivik–Crewe 1983) és a legutolsó három választás idején (már magán-alapítványi pénzek felhasználásával is) az oxfordi Nuffield College és a Social and Community Planning Research csoportja (Heath–Jowell–Curtice 1985).⁹ Nem csupán az adatgyűjtés területén, de az elemzések tekintetében is volt bőven feladatuk a választásokat elemzőknek, hiszen számos korábbi közhely vesztette hitelét, új jelenségek nyomán új igazságok vagy éppen új közhelyek születtek. Gondoljunk csak arra, hogy az említett három évtizedben olyan tételek fogalmazódtak meg (és nyertek teljes igazolást vagy vesztettek teret) mint a választók hagyományos pártkötöttségeinek lazulása, a kétpártiság megkérdőjeleződése és különösen az 1980-as évek fordulója körül egy hárompárti rendszer kialakulásának lehetősége, vagy a választói térképek alapján Nagy-Britannia kettészakadása a „konzervatív” délre és a „baloldali” északra. Ahelyett, hogy ebből a gazdag és a mai napig sem lezárt vitaanyagból valamilyen önkényes szempont alapján kiemelnénk néhányat, inkább arra az összefoglaló munkára hívnánk fel a figyelmet, amely immár harmadik kiadásban nyújt nélkülözhetetlen információt a demokratikus világ választásairól (Mackie–Rose 1991).

Az „amerikanizálódás” állítja előtérbe a politikai kultúra kutatásokat is. Ne feledjük, hogy a téma nyitánya az amerikai Gabriel Almond tanulmánya, amely a politikai struktúrák és a politikai funkciók harmóniáját kulturálisan is megvalósító brit (általában angolszász) modellben vélte fölfedezni a rendszerek stabilitásának és demokratikus jellegének zálogát. A folytatás hasonlóképpen amerikai gyökerű, de szintén brit „következményekkel”: az Almond–Verba szerzőpáros az állampolgári politikai kultúrát is részben Nagy-Britannia elemzése alapján írta le. Az érdeklődés e terület iránt nem hunyt ki, a politikai kultúra rendszer-specifikus illetve rendszermagyarázó jellegének hangsúlyozása pontosan illeszkedik abba a brit tradícióba, amely az intézmények működésének eszmei hátterét kereste és az eszmék „materializálódását” vallotta (Kavanagh 1983). A nyolcvanas évektől ezt kiegészíti egy konkrétabb és

szűkebb, mert az intézményi összetevőt sokszor figyelmen kívül hagyó, ugyanakkor tágabb, mert a brit attitűdöket általában vizsgáló kutatás-sorozat a már említett SCPR keretében (British Social Attitudes, 1983–1992).

Az amerikai hatás sokszínűvé tette a brit politikatudományt, s ma már szinte hihetetlennek tűnik, hogy korábban még átfogó kézikönyv sem volt, amely a brit politikai rendszer minden elemét vizsgálta volna. Ebben a kezdő lépést, máig ható érvénnyel, Richard Rose tette meg (Rose 1965), talán nem véletlenül, hiszen mint tudjuk, ő brit-amerikai. Azóta ez a műfaj töretlenül népszerű, s a számtalan kötetből csak egyet idézünk, amely öt kiadással bizonyította érdemeit, és óriási bibliográfiájával hasznos lehet a téma iránt érdeklődő magyar olvasónak is (Punnett 1987).

Az amerikanizálódás különböző dimenzióin kívül a másik kihívás, amely ekkor érte a brit politikatudományt, az ország új helyzete volt. Ez több dolgot is jelentett. Elsősorban természetesen a gyarmatbirodalom végleges elvesztéséből következően a világoralmi szerep átértékelését, másrészt a szembesülést a ténnyel, hogy Nagy-Britannia nem csupán gazdaságilag képtelen lépést tartani a dinamikusabb új demokráciákkal, hanem az intézményi szklerózis, a korai modernizáció utáni politikai megmerevedés jelei mutatkoznak számos területen. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ez a gondolatkör szinte vezérfonala lett nemcsak a szűkebb politikai kultúra kutatásoknak, de a „thatcherizmus-magyarizátoknak” is, sőt általában a politikai intézményrendszer működését bemutató, és lehetséges (vagy szükséges) átalakításának gondolatával foglalkozó műveknek. A „hanyatlás” kulturális magyarázata Wiener (1981), a fordulópont jelleg pedig Dunleavy (1985) írásaiban fogalmazódik meg a legmarkánsabban, de kötetek sokasága foglalkozik a demokrácia értelmezésével, Nagy-Britannia demokrácia-deficitjével és az érdemi demokratizálás-modernizálódás feltételrendszerével.

Az intézmények válságához, vagy inkább nevezük úgy: az intézményi útkereséshez, kapcsolódik két iskolateremtő irányzat, a parlament-kutatás és a „policy-community” kutatás. Az előbbiben nincs semmi meglepő, hiszen a parlament mindig is fontos intézménye volt a politikai rendszernek és az első alkotmányos, jogi, intézményi struktúrákat vizsgáló időszakról kezdve a kutatások középpontjában állt (Walkland 1979). Az új elemet az jelenti, hogy a formai leírásokon túlmutatóan ezen a területen is meghatározóvá vált egyrészt a parlament „viselkedését” vizsgáló (Norton 1981), másrészt a tényleges döntéshozatali folyamatokban betöltött szerepét, a policy irányt vállaló (Judge 1990) megközelítés. Ez természetesen összefüggött azzal is, hogy magának az intézménynek is új helyet keresett a politika, tehát például a hetvenes évektől a parlamentben jelentős belső átalakítások történtek, ami a bizottsági rendszert és a törvényhozási folyamatot is érintette. Mindenképpen említésre méltó, hogy a brit politikatudomány sajátos „vállalkozása” is ebben a kutatási szférában született: a Study of Parliament Group eredményes kísérlet volt arra, hogy gyakorló politikusok, a Ház

alkalmazottai és a téma kutatói egy csoportban dolgozzanak, és közös tevékenységük nyomán leíró, elemző, esetleg olykor tanácsadó jellegű anyagokat publikáljanak.

A parlament-kutatást is átható policy-megközelítés átvezet minket a policy-community vizsgálatokhoz. Ez az iskola, ha nem is helyettesíti, sok tekintetben megkérdőjelezi a máshol olyannyira népszerű neoinstitutionalista irányzatot. Mint tudjuk, a neoinstitutionalizmus részben válasz a túl precíz és túl matematizált megközelítésekre, és fő törekvése, hogy újrafogalmazza a politika bonyolultságának, sokarcúságának tételét, bemutassa, hogy a hagyományos értelemben vett intézmények kölcsönhatásai és az „intézményeken túlmutató intézmények” (mint jog, társadalmi normák, hierarchiák stb.) befolyása végül is a politikát kiszámíthatatlanná teszik. Nagy-Britanniában a neoinstitutionalizmust túl általánosnak és megfoghatatlannak tartják, ezért lettek népszerűek a részben hasonló célkitűzést vállaló policy community vizsgálatok (Jordan 1990). Eszerint a döntési folyamatban az egyes területek bizonyos csoportok kezébe kerültek, ugyanakkor maga a döntési rendszer is szegmentálódott, mert az egyik kérdéskör eldöntésébe beszálló csoportok kimaradnak a másik terület kérdéseiből, így tehát a politikai rendszer működésének megértéséhez leginkább azokat a közösségeket kell meghatározni és csoportosítani, amelyek egy adott területen érdekeltek. Ezeket a közösségeket nevezik „policy community”-nek, s a policy community különböző elemei, vagyis a kormányzati és nem-kormányzati szereplők közti együttműködés vizsgálata derítheti fel a politikai folyamatokat (Jordan-Richardson 1987).

A harmadik kihívás, ami szintén az 1960-as évektől jelentkezett és azóta is buktatója (lehet) a brit politikának és politikatudománynak, az Európához való csatlakozás és annak problémái. Már a 60-as években sem lehetett politikatudományt tanítani európai kitekintés nélkül, megjelentek az első regionális komparatív kurzusok az egyetemeken úgyis mint nyugat-európai politikai rendszerek és úgyis mint „Oroszország” és Kelet-Európa stúdiumok. Az utóbbiak közül jó példa a School of Slavonic and East European Studies a University of Londonon vagy a Soviet and East European Studies a glasgow-i egyetemen, ahol nemcsak politikatudományi ismereteket, hanem általánosabb civilizációtörténetet is tanítanak. Természetesen az európai integrációs folyamatok az Európára való figyelésnek újabb és bővülő dimenziót adnak. Például a manchesteri egyetemen alapított European Policy Research Unit, mint ahogy neve is jelzi, az európai adaptációs folyamatokat elsősorban a közpolitikák összehasonlító elemzésével kívánja vizsgálni. Az ilyen jellegű intézményépítés módját jól mutatja, hogy például az LSE-n belül először European Studies néven hoztak létre egy tanszékközi csoportot, amelyben a politikatudományi, a történelmi, szociológiai, jogi és közgazdasági tanszékek vettek részt, majd ez „intézményesült” European Institute-tá. Az Európa felé nyitás mutatkozott meg abban, hogy az egyébként az európai politikatudomány szempontjából is kulcs-intézménnyé vált European Consortium for Political Research (ECPR) is

brit kezdeményezésre alakult meg 1970-ben. Részben a politikatudomány általános intézményi bővülése, részben az új „világrend” alakította a regionális kutatásokkal foglalkozó intézeteket, amelyek többnyire egyetemeken belül működnek. Említésre méltó az Institute of Latin American Studies a University of Londonon, a Centre for Middle East and Islamic Studies a Durham Universityn, de számos más ilyen központ épült ki. A brit politikatudomány pragmatikus voltát jelzi, hogy az új jelenségekre öntörvényűsége ellenére is igyekeznek reagálni. Így alakult meg például a bristoli egyetemen a Mediterranean Studies Centre, amely a dél-európai átmenetek vizsgálatára szakosodott.

Az előbbieket alapján mondhatjuk, hogy egyszerre volt oka és következménye is a brit politikatudomány dinamizálódásának az 1960-as évek egyetemi „forradalma”. Ekkor alakultak meg nagy számban azok az új egyetemek, amelyek azonnal tárgyaik sorába emelték a politikatudományt. A thatcheri időszakban a bővülés további eleme volt, hogy a „polytechnics” (a mi főiskoláinkhoz hasonló intézmények) tömegesen átminősültek egyetemmé. Az ok jórészt abban keresendő, hogy a kormányzat így akart külön beruházások nélkül magasabb szintű erőforrásokhoz jutni, vagy legalábbis azok létét demonstrálni, hiszen tudvalevően a nyugati világban Nagy-Britannia a hátsók között kullog az egyetemi oktatásban részt vevő hallgatók arányát tekintve. Egyébként már e főiskolák megalapításánál az vezérelte a kormányzatot, hogy olcsóbb, gyakorlat-orientáltabb, kevésbé akadémikus intézményekkel oldja meg a képzési nyomást. Ezt követően az új intézmények is egyre nagyobb számban (és olcsóbban) képeztek politikatudománnyal foglalkozó hallgatókat. Legnagyobb valószínűséggel egy „átlagos” politikatudományi tanszék jelenleg a következő tárgyakat ajánlja hallgatóinak: 1. brit politikai rendszer; 2. az EC és Nagy-Britannia; 3. Nyugat-Európa; 4. politikai gondolkodás története; 5. public policy; 6. public administration, ami kiegészülhet valamely egyéb régióval (pl. Kelet-Európa), a public policy keretében várospolitikai, kisebbségi, nőpolitikai kurzusokkal, a tanszék jellegéből következően nemzetközi politikával, politikai szociológiával. Amint látjuk tehát, az oktatás és a kutatás is teljesen új dimenziókat is kapott.

Részben az oktatásban, de a kutatásban egyértelműen megjelent a két véglet: a teljes specializáció, egy szűk témára való szakosodás, illetve a „nagy végső kérdések” felvetése. Például a női politikai szerepek vizsgálata fontos specializációs területté vált. Az első ilyen tárgyú könyv 1974-ben jelent meg Nagy-Britanniában (Curell 1974), azóta már a politikatudományi társaságon belül is működik nőkérdéssel foglalkozó szekció, és a hagyományosabb témákat (nőmozgalmak, nők politikai magatartása) kiegészítették az újabbak, amelyek a politikatudomány elméleti kérdéseit akarják újrafogalmazni, mondván, hogy a férfi-uralta politikatudomány normatívái nem teszik lehetővé a nők megfelelő szerepvállalását, tehát új politikatudományi fogalmi keretre is szükség van (Pateman 1988). A másik véglet, a „nagy kérdések” leginkább a politikai filozófia területén merülnek fel. A téma összefoglalása azért

nehéz, mert összefügg mindazokkal a politikai változásokkal, amelyek az utóbbi három évtizedben lejátszódtak. Tehát míg egyrészt a baloldalon a modernizációs kényszer, pontosabban a politikai modernizáció elmaradásának kérdései kaptak hangot, elsősorban a *New Left Review* hasábjain, és a thatcheri fordulat nyomán ez kiegészült az „autoritárius populizmus”-ról szóló elméleti vitával (Stuart Hall 1989), addig konzervatív oldalról megpróbálták visszatérni az „igazinak” mondott brit konzervatív tradícióhoz, vagyis az állam és politikai befolyása korlátozottságának tételéhez, amit például Oakeshott (1962) esszéiben találunk meg pregnánsan. Volt mivel szemben állást foglalni ebben az új vitában konzervatív részről, hiszen a világháború utáni kompromisszumkereső konzervativizmus közel két évtizede, majd a korporatizmus felé is kacsingató, de mindenképpen „beavatkozó” konzervativizmus a hetvenes évek végéig, egészen Thatcher hatalomra kerüléséig, tág teret adott a korrekciónak (Birch 1984). A politikai filozófia a „politikamagyarázaton” túl egy érdekes új területtel gazdagodott az 1980-as években. Azzal párhuzamosan, ahogy a public policy vagyis a közpolitika iránti érdeklődés nőtt, a politikai filozófia is a közügyek magyarázatát akarta adni. Például az egyenlőség és a jóléti államiság politikai filozófiai kontextusát tárja fel ebben az „alkalmazott politikai filozófiában” Weale (1983) és Barry (1990). (Lásd erről Miller 1990.) Barry például a klasszikusokig is visszanyúl, de elsősorban a konstruktivizmus és a játékelmélet alkalmazásával keresi a választ arra a kérdésre, hogy a modern korban mit jelent az igazságosság fogalma és melyek az igazságos intézmények.

AZ OKTATÁS ÉS A KUTATÁS

Az előzőekben említett, az 1960-as évtizedben induló trendek folytatását láthatjuk a jelen viszonyaiban is. Az aktuális helyzet bemutatásához a politikatudomány tágabb összefüggésein kívül hozzátartozik az is, hogy részletesebben szóljunk e tudományterület művelőiről.

A hatvanas és hetvenes évek dinamikus intézményépítése után a brit politikatudományi társaság (PSA) jóvoltából rendszeresen készült átfogó felmérés a politikatudomány művelőiről (Lovenduski 1981; Berrington–Norris 1988). Az 1966–1977 közötti évtizedben minden területen bővült a felsőoktatás, így nem meglepő, hogy a politikatudománnyal foglalkozók aránya a számszerű növekedés ellenére az egyetemi oktatók körében 2,1 százalékról 1,7 százalékra csökkent (ekkor pl. a szociológusok aránya 3,5%-a volt). Számszerűen ez azt jelenti, hogy 1978-ban 1056 fő dolgozott politológusként, túlnyomó többségük (94%) egyetemeken és főiskolákon. A 10 évvel későbbi felmérés szinte ugyanezt a számot mutatja, azzal az előrejelzéssel, hogy jelentős csökkenés várható, ami az állandó státuszban alkalmazottak mozgásaiból és a konkrét időtartamra alkalmazottak helyzetéből adódik. A körülbelül 80 felsőoktatási intézmény tanszékei nagyon eltérő helyzetben vannak. Vannak egészen kicsi (5 főnél kisebb) tanszékek, ezeket általában kihagyják a konkrétabb

vizsgálatokból, és óriási intézmények (a legnagyobbak Essex, Manchester, az LSE és Lancaster); vannak olyanok, ahol a hallgatók többsége önálló tárgyként veszi fel a politikatudományt, máshol ezt összekapcsolják egyéb társadalomtudományokkal; az intézmények egy része nem jogosult például fokozatot adni. A nem-növekedés, illetve az átcsoportosításokból adódó tényleges csökkenés (kevesebb állandó és több szerződéses státusz) kifejezi azt a helyzetet, amit a thatcherizmus jelentett a társadalomtudományi tanszékek és az egyetemek számára: óriási nyomás nehezedett rájuk az önellátóvá válás érdekében, egyes munkacsoportokat átminősítettek „cost centre”-re, ahol valamilyen külső forrásból szereztek kutatásra és a fennmaradáshoz pénzt. A thatcherizmus óta sokat javult a helyzet, a tudomány „privatizációja” mára csak keserű emlék, de a tudományterületnek annyi haszna származott a nehéz évekből, hogy megtanulta magát „piacosítani”. Valószínűleg az elméleti irányvételén túl ez a kényszerhelyzet is magyarázza, hogy a közpolitika egyes területei iránt mennyire megnőtt az érdeklődés (Hogwood 1987) és konkrét kutatásokban várják a politológusok tanácsait olyan különböző intézmények mint a Shell vagy a Marks and Spencer. A politikatudománnyal foglalkozók nem kis része ezenkívül többféle, a politika és a szakma határán lévő tevékenységet is folytat. A jelzett felmérések tanúsága szerint parlamenti bizottságok és nyomáscsoportok tanácsadói, köztestületek, helyhatóságok tanácsadói, publicisták, rádió és TV-szereplők kerülnek ki soraikból. A piacosodás vagy a gyakorlativá válás természetesen a tudományterületnek nem érinti és nem is érintheti az egészét, így elég nagyok a belső aránytalanságok a jövedelmeket, és a választott téma jellegéből adódóan az ismeretséget, esetleg népszerűséget illetően.

A politikatudománnyal foglalkozók specializációjának irányáról viszonylag pontos információk állnak rendelkezésre. 1978-ban a megkérdezettek 11 százaléka politikai komparatistikával, 11 százalék nemzetközi kapcsolatokkal, 12 százalék politikai filozófiával és politikaelmélettel, 9 százalék közpolitikai tanulmányokkal és 7 százalék közigazgatással foglalkozott. Ennél kisebb arányban szerepeltek olyan specializációs területek mint az egyes országok vagy régiók tanulmányozása, a politikai magatartás, politikai fejlődés kérdései stb. A második felmérés már pontosabb volt. Ez négy nagy területet azonosított, amelyekre közel megegyező arányban kb. a szakma 17–18 százaléka specializálódott, mégpedig *a)* komparatistika és konkrétan valamely régió vizsgálata; *b)* brit politika; *c)* közigazgatás és public policy; *d)* politikaelmélet, politikai filozófia. Ezeket követték 10 százalék körüli arányszámokkal a nemzetközi politika, a helyi és a várospolitika, valamint a politikai magatartás. Látható, hogy megnőtt a gyakorlat-orientált terület aránya és a specializáció kb. negyede beleillik a legújabb trendbe, vagyis a public policy gyakorlati világába. Erre, a már említett külső kényszereken kívül, azért is szükség van, mert a végzett hallgatók elhelyezkedését segíti, ha már az oktatásban gyakorlat-orientált stúdiumokat kapnak. Mivel itt tömegképzésről van szó (kb. 3000 hallgató az undergraduális szinten, 1000 a graduális

szinten és ehhez egyéb, pl. részképzésben részt vevő hallgatók társulnak), módszeresen kell gondolni a végzősök sorsára.¹⁰ Az arányok javultak: 1975-ben még csak harmaduk talált állandó állást, az 1980-as évek második felében 60 százalékuk. További 10% alatti-körül hányaduk a tudományos, kutatói pályát választotta. A többiek közül sokan szakmai átképzéssel a tanári vagy szociális munkási pályára kerültek. Napjainkról szólva azt is meg kell említeni, hogy a politikatudományi tömegképzés egyik felvevőpiaca a középiskolai hálózat, ugyanis az 1970-es évektől megjelenő „civics” vagyis politikai ismereteket tanító tárgy egyre nagyobb népszerűségnek örvend, sokan választják úgynevezett érettségi tárgyként. Figyelemre méltó tendencia, hogy a végzősök között a közszolgálatba lépők aránya csökkent és inkább az üzleti élet szívta fel őket.

Valószínűleg semmi meglepő nincs abban, hogy az oktatók körében a középkorú, vagy annál idősebb férfiak dominanciája érvényesül. Kétharmaduk 40 éven felüli, és a 30 év alattiak aránya csak 7 százalék. A nők aránya változatlanul 10 százalék körül stagnál. Az egyetemi rangok megfelelnek a többi egyetemi tanszék rang-megoszlásainak, a professzori és readeri szinten kb. 12 százalékkal.

A nagyon sok mérhető adat természetesen nem minden esetben világítja meg és mutatja meg működésében a politikatudományt mint hivatást és szakmát, annak közéletét, belső ellentmondásait. Az egyik figyelemre méltó jelenség a nem mindig örömmel fogadott, de tudatosan vállalt versenyhelyzet. Az University Funding Council Assessment Board rendszeresen elkészíti a politikatudományi centrumok (és itt megjegyzendő, hogy ezek természetesen az oktatási intézményeket jelentik, vagyis nincs elkülönülés az oktatás és a kutatás között) értékelését és rangsorát. Ehhez a publikációs jegyzék, a hallgatói létszám, a tagok egyéb tevékenysége és a szakmai közvélemény adja az alapot. A legutóbbi (1992. decemberi) eredmény szerint hét olyan intézmény volt, amely minden egyes tagjára vonatkoztatva a legmagasabb minősítést érte el (Essex, Glasgow, Hull, az LSE, Manchester, Strathclyde, Sussex). A fő szempont minden esetben a publikációs és kutatói tevékenység¹¹, és a tét elég nagy, mert ezektől az értékelésektől függ, hogy a tanszék milyen kutatási pénzhez jut a központi és egyetemi forrásokból. Tehát van egy közös intézményi érdek, ami hosszabb távon nem tolerálja azokat, akik nem teljesítenek legalább az átlagnak megfelelően.

A specializáció sokszínűsége mutatkozik meg a kurrens politikatudományi folyóiratok esetében is. A *British Journal of Political Science* kis túlzással az amerikai nagy „political science” folyóiratok mása. Sok elméleti cikket, választáskutatást, matematikai és public choice okfejtés közül, és mindezt nemzetközi szerzőgárdával és kitekintéssel valóítja meg. A *Political Studies* a politikatudományi társaság folyóirata, amelynek színvonalát garantálja a komparatív jelleg és az előbbi folyóiraténál gazdagabb témaválasztás. A *Parliamentary Affairs*, a Hansard Society kiadványa, talán a leginkább brit a folyóiratok közül, mindig „naprakész” Nagy-Britanniából, s ahogy a címe is jelzi, legalábbis eredetileg, a

parlament állt elemzéseinek fókuszában. Ezt az irányt nem adta fel, de témáit elsősorban az aktuális elemzések irányába mára alaposan kiszélesítette. A *Public Administration* vállalja magára a közigazgatási és a közpolitikai terület bemutatását. Elsősorban Nagy-Britannia kérdéseivel foglalkozik, és a helyi kormányzatok ügyeitől kezdve a kurrens privatizációs témáig szinte mindent megtalálunk cikkei között, ami közpolitikával kapcsolatos. A *West European Politics* az LSE és az oxfordi Nuffield College reprezentatív kiadványa összehasonlító elemzésekkel és még inkább az egyes országok bemutatásával foglalkozik.

A BRIT POLITIKATUDOMÁNY SAJÁTOSÁGAI A KÍVÜLÁLLÓ SZEMÉVEL

A hosszú tradíció és a sokszínűség egyszerre erénye és gyengéje is a brit politikatudománynak. A hatalmas publikációs nyomás és a nyelvből következően a potenciális piac ígérete miatt nincs igazán szelekció a kiadványok között. Ebben különösen és mind a mai napig elől járnak a brit politikáról szóló írások. Az intézményi stabilitás imponáns, amikor olyan szervezetekre gondolunk, mint mondjuk a Study of Parliament Group, de unalmasan kezelhetetlen, ha be akarunk pillantani, netán bekapcsolódni a SSRC (Social Science Research Council) tevékenységébe.

A brit politikatudomány nem amerikai és nem is európai, leginkább saját belső folyamatai alapján érthető meg, sokarcúsága mellett öntörvényűsége szembeszökő. Nemcsak azért, mert dominánsan a brit politikai rendszert elemzi, hanem azért is, mert nyitása ellenére nem követ azonnal új irányzatokat, erősen épít saját tradícióira és a belső fejlődésből adódó realitásokra. A brit politikatudomány egy évszázadon át megőrizte azt a jellemzőjét, hogy az intézmények működésére koncentrált és a politikai folyamatokat akarja megérteni. Ezzel együtt fejlődött kritikai „hajlama”, ugyanakkor realista maradt, mert a sokat emlegetett „common sense” és a pragmatizmus megvédte a szélsőségektől és a túláltalánosításoktól. Ez tükröződik a politikához való visszafogott viszonyában is. Rövid ideig tartó illúzió maradt csupán a konkrét politikai hasznosulás gondolata, ami persze nem mond ellent annak, hogy bizonyos területeken ott szerepelnek a politikatudományi háttérű politikai szakértők. A direkt politikába viszont a legritkább esetben kapcsolódnak be. Például 1982-ben az SPD születésénél bábáskodnak, majd a Charter '88 politikai modernizációt hirdető liberális polgárjogi mozgalom oldalvizein a politológusok is evezni kezdtek abból a felismerésből adódóan, hogy az alkotmányos alapkérdések megválaszolása nélkül nemigen lehet politikatudományi szempontból sem újat alkotni, és a politikai tradíció megingása miatt a politikatudománynak is gondolkoznia kell a megreformálhatóság lehetőségéről és irányairól.

Fontos és irigylésreméltó jellemző, hogy a brit politikatudományt soha nem osztották meg végletesen ideológiai és módszertani különb-

ségek, ami lehetővé tette a párbeszédet és az egymásra hatást az egyes területek szakértői között. A tudomány belső pluralizmusa nemcsak érdekes, hanem tanulságos is lehet olyan országokban, ahol most alakul (újra) ez a diszciplína. A belső sokféleség felveti a politikatudomány és határterületeinek viszonyát is. Nagy-Britanniában nagyon termékeny az együttműködés mind tanszéken belüli, mind tanszékek közötti keretben az egyéb társadalomtudományokkal, és például a közigazgatás esetében maga a politikatudomány specializálódott erősen ebbe az irányba. Közhelyes jellege ellenére vállalhatjuk azt a következtetést, hogy a brit politikatudomány, miközben a folytonosság elemeit hordozza, realista megközelítési módjából adódóan sikeresen adaptálta az új irányzatokat és újította, gazdagította önmagát.

1993. január

JEGYZETEK

¹ Ezúton szeretném köszönetemet kifejezni Pippa Norrisnak, akitől megkaptam a brit politikatudományi társaságra vonatkozó kéziratot anyagokat, valamint Malcolm Punnettnek és Dave Marshnak, a Strathclyde Egyetem Politikatudományi Tanszékén dolgozó kollégáknak, hogy észrevételeikkel segítettek a hatalmas téma áttekintésében.

² Egy konkrét és egy általános példával szemléltethető ez a mozgás. Carole Pateman, több nagyhatású könyv szerzője (pl. Pateman, 1988) Ausztráliában kezdett és innen ment át Amerikába, jelenleg az International Political Science Association elnöke, ugyanakkor szinte „brit” szerzővé teszi a brit politikai kultúra kutatásokban játszott szerepe. Általánosságban pedig, egyes értékelések szerint a politikai gondolkodással foglalkozók körében, kevés kivételtől eltekintve, alig lehet valamiféle brit jelleget vagy irányzatot kimutatni, hiszen a politikaelmélet művelői rendszeres „áttelepülők” (Miller 1990).

³ Ezt mutatja az európai politikatudományi szervezet, az European Consortium for Political Research működése és tagsága. 1989-ben 140 tagintézménye közül 40 került ki az Egyesült Királyságból, a második legnépesebb a német intézményegyesítés volt 21 taggal, de általában csak 6–8 egyetemmel, kutatóhellyel képviseltetik magukat az egyes országok. Az európai politikatudomány művelőinek körülbelül egyharmada brit (Rose 1990: 19).

⁴ Richard Rose amerikai származású, de évtizedek óta a skóciai Strathclyde Egyetemen dolgozik, Jean Blondel Oxfordban végzett, majd rövidebb kanadai és több évtizedes essexi tapasztalata avatta britté, Peter Mairt hosszabb skóciai és rövidebb angliai kitérője alapján tekintik brit szerzőnek.

⁵ Az 1980-as évek második felének vizsgálatai szerint a brit politikatudomány művelőinek 41 százaléka valamely (vagy éppenséggel több) fokozatát Oxfordban, illetve Londonban szerezte. Hozzá kell viszont tenni, hogy arányuk nem feltétlenül a legnagyobb presztízsű helyeken a legmagasabb (Page 1990: 442).

⁶ „No one can approach to an understanding of the English institutions, or of others, which, being the growth of many unless he divide them into two classes. In such constitutions there are two parts(...): first, those which excite and preserve the reverence of the population – the dignified parts, if I may so call them; and next, the efficient parts – those by which it, in fact, works and rules” (Bagehot 1990: 61).

⁷ A háború utáni két évtizedet szokták butskellizmusnak is nevezni, mert olyan tökéletesen egyesítette Hugh Gaitskell munkáspárti pártvezér és R. A. Butler vezető konzervatív politikus gazdasági és politikai elképzeléseit a vegyes gazdaságról és a politikai kompromisszumról.

- ⁸ „A politika nem az ideális keresése, de nem is valamiféle megdermedt tradíció. A politika tevékenység: eleven, alkalmazkodó, mozgékony és kiegyenlítésre törekvő. A politika a szabad társadalmak kormányzása.”
- ⁹ Úgy vélem azonban, hogy a választáskutatások zártsága sokat csökkent az utóbbi két választási periódusban, és az adatokhoz való hozzáférést bizonyítja, hogy nagyon gyorsan jelentek meg különböző szerzők tollából a választásokat értékelő írások. Lásd a legutóbbiról a *Parliamentary Affairs* 1992. októberi számát.
- ¹⁰ Fel kell hívni a figyelmet a fogalomhasználatra. A nálunk elterjedtebb amerikai fogalomrendszer „graduate” hallgatónak az egyetemi szinten túljutott PhD fokozatért dolgozó kutatót nevezi, míg az angol undergraduate, graduate és postgraduate szinteket különböztet meg. Az undergraduate szint hároméves tanulmányi időt takar (kivéve Skóciát, ahol ez négyéves időszak), ami után BA fokozattal távozik a hallgató, ezt követi a graduális képzés eredményeként az MA fokozat, és posztgraduálisnak tekintik a tudományos fokozat megszerzésén munkálkodót. A vizsgálat tehát a „graduate” szintet fedi le.
- ¹¹ „Kialkudott” pontrendszer határozza meg egy-egy tudományos teljesítmény értékét, például saját könyv 16 pontot ér, könyv szerkesztése 4 pontot, folyóiratcikk 4 pontot stb.

HIVATKOZÁSOK

- Bagehot, Walter 1990. *The English Constitution*. Cornell University Press: Ithaca, New York (Sixth Printing, first published in 1867)
- Barry, Brian 1990. *A Treatise of Social Justice. volume 1. Theories of Justice*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles
- Beer, S. 1965. *Modern British Politics*. London: Faber
- 1982. *Britain Against Itself*. London: Faber
- Berki, R. N. 1986. The Belated Impact of Marxism In: Jack Hayward–Philip Norton (eds.) *The Political Science of British Politics*. Wheatsheaf Books New York/London/Toronto
- Berrington, Hugh–Norris, Pippa 1988. *Political Studies in the Eighties*. (Kézirat.)
- Birch, A. H. 1964. *Representative and Responsible Government* London: George Allen & Unwin
- 1984. Overload, Ungovernability and Deligitimation: The Theories and the British Case. *British Journal of Political Science* 14 (2) 135–160.
- British Social Attitudes 1983–1992, SCPR évenkénti kiadványok Jowell et als. (eds.) Aldershot: Gower
- Burke, Edmund 1871. Speech at Bristol, Previous to Election. in: *The Works of Edmund Work*. Vol. II. London: Bell and Daldy (originally in 1780)
- Butler, D.–Stokes, D. 1969. *Political Change in Britain*. Basingstoke: Macmillan
- Cole, G. D. H. 1934. *Guide to Modern Politics*. London: Viktor Gollancz
- Crick, Bernard 1969. *In Defense of Politics*. London: Penguin Books (Reprint, first published in 1953)
- 1982. *The American Science of Politics. Its Origins and Conditions*. Greenwood Press Publ.: Westport, Connecticut (Reprint, first published in 1959)
- Currell, Melville 1974. *Political Woman*. Croom Helm
- Dacey, A. V. 1926. *Law and Public Opinion in England*. London: Macmillan (first published in 1905)
- Dunleavy, Patrick 1990. Mass Political Behaviour: Is There More to Learn? *Political Studies*, XXXVIII, 453–469
- Dunleavy, P.–Husbands, C. 1985. *British Democracy at the Crossroads: Voting and Party Competition in the 1980s*. London: George Allen and Unwin

- Finer, S. E. 1958. *Anonymus Empire*. Pall Mall Press
- 1970. *Comparative Government*. Harmondsworth: Penguin
- (ed.) 1975. *Adversary Politics and Electoral Reform*. London: Anthony Wigram
- Gamble, Andrew 1990. Theories of British Politics. *Political Studies* XXXVIII 3 404–420
- Greenleaf, W. H. 1983. *The British Political Tradition*. Volume One: The Rise of Collectivism. London: Methuen
- Hayward, Jack–Norton, Philip eds. 1986. *The Political Science of British Politics*. Wheatsheaf Books New York/London/Toronto
- Heath, A.–Jowell, R.–Curtice, J. 1985. *How Britain Votes*. Oxford: Pergamon
- Hall, Stuart 1989. *The Hard Road to Renewal*. London: Verso
- Hogwood, Brian W. 1987. *From Crisis to Complacency? Shaping Public Policy in Britain*. Oxford: OUP
- Jordan, Grant 1990. Policy Community Realism versus „New“ Institutional Ambiguity. *Political Studies* XXXVIII 470–484
- Jordan, Grant–Richardson, Jeremy J. 1987. *Government and Pressure Groups in Britain*. Oxford: Clarendon Press
- Judge, David 1990. *Parliament and Industry*. Dartmouth: Aldershot
- Kavanagh, D. 1983. *Political Science and Political Behaviour*. London: Allen and Unwin
- Laski, H. J. 1933. *Democracy in Crisis*. London: Allen and Unwin
- Lovenduski, Joni 1981. The Profession of Political Science in Great Britain. *Studies in Public Policy* no. 84. Glasgow: Center for the Study of Public Policy
- Mackie, Thomas T.–Rose, Richard 1991. *The International Almanac of Electoral History*. London: Macmillan
- McKenzie, R.P. 1963. *British Political Parties*. London: Heinemann 2nd ed. (first published in 1955)
- Mill, John Stuart 1962. *Considerations on Representative Government*. Chicago: Regnery (Reprint, first published in 1861)
- Miller, David 1990. The Resurgence of Political Theory. *Political Studies* XXXVIII. 421–437
- Norton, Philip 1981. *The Commons in Perspective*. Oxford: Martin Robertson
- Oakeshott, Michael 1962. *Rationalism in Politics*. London: Methuen
- Page, Edward C. 1990. British Political Science and Comparative Politics. *Political Studies* XXXVIII 438–452
- Pateman, Carole 1988. *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press
- PSA News*. *The Newsletter of the Political Studies Association of the United Kingdom*. (2) 2, Winter 1990–1991
- Punnett, R. M. 1987. *British Government and Politics*. Dartmouth: Aldershot
- Rose, Richard 1965. *Politics in England*. London: Faber
- 1980. *Do Parties Make a Difference?* New Jersey: Chatham House
- 1990. Institutionalizing Professional Political Science in Europe: A Dynamic Model. *Studies in Public Policy* No. 181. Glasgow: Center for the Study of Public Policy
- Sarlvik, B.–Crewe, I. 1983. *Decade of Dealignment*. Cambridge: Cambridge University Press
- Walkland, S. A. 1979. ed. *The House of Commons in the Twentieth Century*. Oxford: Clarendon Press
- Wallace, Graham 1908. *Human Nature in Politics*. London: Constable republished 1948
- Weale, Albert 1983. *Political Theory and Social Policy*. London: Macmillan
- Wiener, Martin J. 1981. *English Culture and the Decline of the Industrial Spirit 1850–1980*. Cambridge: CUP